

Na kraju valja reći da je i ovaj *Zbornik*, dvije stotine godina nakon Boškovićeve smrti, još jednom potvrdio svu zanimljivost i trajnu aktualnost ovoga filozofa, i to ne samo aktualnost nekih posebnih dijelova njegova filozofijsko-znanstvenoga rada (npr. toga da je preteča nekih novijih fizikalnih teorija) nego aktualnost gotovo na svim područjima kojima se taj svestrani učenjak bavio. Dapače, pojedini su prilozi u ovome *Zborniku* otkrili i neke dosad nedovoljno istražene vidove njegove filozofije. Valja se stoga ponadati da će objavljeni tekstovi svojom visokom znanstvenom razinom i zanimljivošću problema koje su otvorili, potaknuti i širi krug filozofa i znanstvenika na daljnje istraživanje Boškovićeve djela.

BOJAN MAROTTI

Filozofija u susret teologiji, FTI, Zagreb 1989, str. 200

Knjiga je zbornik radova koji su bili predočeni na Simpoziju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu 11. i 12. prosinca 1987. u prostorijama Instituta prigodom proslave 50. obljetnice postojanja i neprekinuta rada Filozofskog instituta (danas Fakulteta) Družbe Isusove u Zagrebu. Temom »Filozofija na teološkim učilištima« pozabavili su se predavači iz više naših teoloških učilišta i na dosta opširan način svojim filozofskim priložima osvijetlili s više aspekata značenje filozofije za studij teologije, želeći na taj način pokazati da je temeljito poznavanje filozofije preduvjet za studij teologije.

Sam naslov knjige, kako piše u predgovoru glavni urednik, želi naglasiti da filozofija na crkvenim teološkim učilištima općenito ide u susret teologiji, pripravlja joj i krči put u čovjeku koji je po svojoj prirodi, kako reče K. Rahner, »slušalac Božje riječi«. Da filozofiji nije tuđa teologija najbolje pokazuju Platon i Aristotel upotrebljavajući izraz »teologija« i gledajući u zadaći teologije upravo zadaću filozofije, nazivajući teologiju prvom filozofijom i najvišom znanošću (posebno Aristotel). Otuda je samo po sebi razumljivo da je filozofija na crkvenim učilištima zadržala ovo polazište, jer ono obuhvaća sva pitanja koja se odnose na svijet, čovjeka i Boga. Budući da je predmet filozofskog razmišljanja sve što »jest«, sve što postoji na razne načine i u raznim oblicima, filozofija je uvijek u stanju traženja i usavršavanja novih načina ljudskog razmišljanja o svemu što »jest«, kako »jest« i zašto »jest«. Sva ova pitanja filozofija razmatra u okviru nekoliko osnovnih grana: u nauci o ljudskoj spoznaji, općoj nauci o biću, filozofskoj nauci o Bogu, u filozofiji o čovjeku i svijetu, o zakonima ćudorednog ljudskog djelovanja i ponašanja.

U prvom prilogu A. Weissgeber daje presjek studija filozofije na teološkim školama na temelju crkvenih dokumenata, osvrćući se izravno samo na dokumente II. Vatikanskog sabora i na izrađene planove nakon Sabora koji obrađuju odnos filozofije prema teologiji. Drugi prilog I. Macana o ljudskoj spoznaji obrađuje središnje pitanje čovjekove spoznaje. Autor se posebno bavi problemom određivanja i opravdanosti »istinitosti« i »sigurnosti« filozofskih iskaza i tvrdnja. Nastoji umijeti više svjetla u problematiku raznih teorija spoznaje, služeći se već postojećim metodama gnoseologije, noetike, kriteriologije, kritike, logike i epistemologije. Napominje da je povijest filo-

zofije najbolji pokazatelj u kojoj je mjeri čovjekova spoznaja prisutna u filozofiji u svakoj kulturi, te da je nauka o spoznaji novijega vijeka i da se samo ime »teorija spoznaje« javlja tek u 19. st. Problematičnosti iskaza istinite spoznaje prilazi vrlo kritički analizirajući posebno filozofska polazišta počevši od grčkih filozofa, preko predstavnika srednjovjekovne filozofije (skolastike) s posebnim osvrtom na Sv. Tomu Akvinskog te teorijâ o istini u novijoj filozofiji. Iz izlaganja se može naslutiti da »istinitost« i »sigurnost« čovjekove spoznaje počiva na očitosti onog što se ima spoznati ne isključujući svu njegovu skrivitost i tajanstvenost. Umjesto zaključka o »instinitosti« i »sigurnosti« čovječje spoznaje, autor predlaže nekoliko tvrdnja ili teza, svjestan, dakako, njihove problematičnosti.

Središnje mjesto u knjizi zauzima u svakom pogledu opširan i jezgrovit prilog M. Belića iz opće nauke o biću (ontologija) pod naslovom »Biti ili ne-biti« — u svjetlu analogije bića«. U samom uvodu autor upozorava da ontologija, kao opća metafizika, filozofska struka proučava baš ukoliko je biće, da se bavi bivstvovanjem ne samo čovjeka nego bilo kojeg pojedinog bića, bavi se dakle bićem kao takvim, nastojeći ljudskim umom prodrijeti u samu bit svega što »jest«, u tajne bića, otkrivajući tako u biti samog bića sličnost (analogiju) s nepromjenljivim, neprolaznim i apsolutnim Bićem u kojemu svako biće ima svoj razlog opstojanja. Ontologiju bića autor obrađuje u dva dijela. U prvom dijelu bavi se činjenicom analognog spoznavanja i njegovim ontologičkim opravdanjem; dok drugi dio posvećuje onto-teo-logičkom razmišljanju u svjetlu analogije bića prema razdiobi Aristotela i Sv. Tome Akvinskoga, uzimajući u obzir također sva novija filozofska razmišljanja o analogiji bića. U svom izlaganju onto-teo-logije, autor polazi od zapažanja bića kao takva oslanjajući se na XII. knjigu Aristotelove Metafizike, donoseći logično i bitno polazište da »biće niti može biti (ontički), niti se o njemu može misliti (onto-logički), a da u tu stvarnost bića i u tu čovjekovu misao o biću nije utkana stvarnost Boga i misao na Boga — utkana kao podtemelj i jezgra na način koji tumači metafizička analogija bića, i to onih najdubljih dubina bića ukoliko je biće (onto-teo-logija)« (str. 96).

Na nauku o biću u svjetlu analogije izvrsno se nadovezuje prilog A. Kušića, »Misaono temeljenje spoznaje Boga — danas«. Podrazumijevajući čovjekova traženja i opravdanja opstojnosti Najvišeg Bića, Boga, i putove koji upućuju na Boga, što ih je u klasičnom obliku razradio Sv. Toma Akvinski, autor u svom izlaganju iznosi nove načine misaonog temeljenja spoznaje Boga raznih mislilaca i naših suvremenika. Nova misaona otkrivanja koja upućuju na Božju opstojnost temelje se na nekoliko osnovnih polazišta: antropogenetski put u odnosu na »imati« i »biti«; kozmogenetski put: »biti« i »nastojati« (Esse et Fieri); prirodosakonski put: »zakonitost« procesa u svijetu; fidegenetski put: praksa kršćanskog življenja; fiducijalistički put: potreba povjerenja u Zbiljnost. Autor iznenađuje ne samo izvrsnim poznavanjem novih otkrića i dostignuća na prirodoznanstvenom polju nego i suvislim povezivanjem filozofije (načina ljudskog razmišljanja o Bitku i bićima) i teologije (ljudskog razmišljanja o Božjoj objavi).

Zaključuje da bi se svi navedeni putovi misaonog temeljenja spoznaje Boga mogli sažeti u silogizam: »Sve što evolucijski prelazi, kao stanovit »ontički prirast«, iz izvjesnog i određenog »ne-biti« u izvjesno i određeno »biti«, vrši taj prijelaz uz pomoć stanovitog ontičkog Većeg i od sebe različitog Biti (= Bitka); inače bi trebalo prihvatiti mogućnost činjenice, makar i kontradiktorne, da iz ontičkog »ništa« ili ontičkog »manjka« može, i to samo po

sebi, nastati stanovito »nešto« ili ontički »višak« (= pri-rast!)« (str. 131). Autor upućuje na očitost evolucije svijeta koju ne bi trebalo zanijekati, jer ona se sastoji isključivo od stvari koje su kao »ontički prirast«. Upravo ovom Bitku koji je ontički Veći i različan od svijeta, po mišljenju autora, vjernici daju ime Bog.

U ovom prilogu »Proces ljudske spoznaje i stav egzistencijalističkih teista« J. Kribl analizira nastanak i tijek ljudske spoznaje. Posebno se zaustavlja na senzitivnoj i intelektualnoj moći koja na temelju osjetilnog iskustva stvara pojmove u kojima se izriču sudovi; također upozorava na važnost i utemeljenost analogije između senzitivne i intelektualne spoznaje pozivajući se na Aristotela i Sv. Tomu, koji su dobro uočili njihovu bitnu povezanost u procesu ljudske spoznaje. Zahvaljujući ovoj analogiji senzitivne i intelektualne spoznaje senzitivno-konceptualna spoznaja nije na periferiji filozofskog zbiljanja s obzirom na ametafizičko shvaćanje stvarnosti, kako to misle egzistencijalisti materijalističke ili teističke provenijencije, nego objektivna spoznaja koja shvaća stvarnost kakva jest u svojoj potpunosti.

Prilogom »Filozofski korijeni prirodnih znanosti« V. Bajsić želi pokazati ulogu filozofskog razmišljanja u razvoju prirodnih znanosti. Budući da je čovjek i sam dio prirode, oduvijek se zanimao za njezino ustrojstvo i razna zbiljanja u njoj. Otuda i povezanost prirodnih znanosti i filozofije kroz povijest; njihova isprepletenost, međusobno suparništvo, međuovisnost i uzajamno upotpunjenje. Autor upućuje na dvije osnovne razine u čovjekovu pristupu prirodi. Osjetilna spoznaja omogućuje čovjeku prilaz svijetu mnogih i mnogostrukih promjenljivih i slučajnih predmeta, a razumska spoznaja dovodi čovjeka do nečega što je skriveno osjetilima, što je stalno, opće, nužno postojano i trajno. Po mišljenju autora, shvaćanje prirode i njezino određivanje ovisilo je upravo o odnosu i jedinstvenosti ovih dviju razina čovjekova spoznavanja koje se postupnim razvojem prirodnih znanosti mijenjalo tijekom vremena. Povijest filozofije i prirodnih znanosti jasno pokazuje da je teško naći ne samo jedinstvenu definiciju filozofije nego i postići suglasnost u određenju same prirode, što znači da smo još daleko od potpune spoznaje prirode i da na njezinom ostvarenju i dalje treba raditi.

Posljednji prilog I. Devčića, »Konstituiranje i osnivanje moralnih sudova« (uz problem odnosa između ontološkog i deontološkog reda), ustvari je filozofska nauka o ljudskom ćudoređu (etici). Donoseći razloge i protu-razloge analitičko-pozitivističkog nijekanja moralnih sudova koji počivaju na zasadama naturalizma, intuitizma i emotivizma te obrazlažući deontološko utemeljenje moralnih sudova prema Kantu i iznoseći njegove razloge protiv pozitivizma i iracionalizma, osnovne karakteristike i nedostatke deontološke etike, autor upozorava na problematičnost i složenost u shvaćanju moralnih sudova. U trećem dijelu svoga prikaza tumači objektivnost i racionalnost moralnih sudova prema teleološkoj etici analizirajući »Dobro« u ontološkom i moralnom smislu, upućujući istodobno na ontološki temelj moralnih sudova i na »normu« kao problem teleološkog argumentiranja, da bi na koncu u četvrtom dijelu svoga izlaganja naglasio nužnost međusobnog uključivanja deontološkog i teleološkog argumentiranja. Filozofska nauka o ljudskom ćudoređu (etici) s obzirom na njezinu razumsku utemeljenost i teološku opravdanost još više bi došla do izražaja da je autor shvaćanje moralnih sudova razmotrio u svjetlu teologije.

Knjiga »Filozofija u susret teologiji« od posebne je važnosti za sve one koji žele imati cjelovit uvid u sva važna filozofska pitanja. Kao što se vidi

iz kratkog sažetka prikazanih priloga u ovoj knjizi filozofija na crkvenim učilištima uzima u razmatranje početke ljudskog razmišljanja i razna shvaćanja svijeta, čovjeka i Boga, jednom riječju svega što »jest«; prati razvoj ljudske spoznaje kroz povijest i ispituje suvremena filozofska gibanja u približavanju zbiljnosti i istini. Budući da je teologija također ljudsko razmišljanje o Božjoj objavi i da nužno zahtijeva temeljito poznavanje filozofije, trebalo je barem jedan prilog posvetiti ovoj problematici odnosa filozofije i teologije. No kao što je to i u samom naslovu knjige naglašeno i u prilogima prikazano, filozofija tek ide u susret teologiji, a to znači da je još uvijek na putu prema teologiji u mogućnosti da se pripravi za pravi susret s »onostranošću« o kojoj Bog govori čovjeku u »ovostvarnosti«. Jedna takva knjiga bila bi vrlo značajna i za filozofiju i za teologiju.

HRVOJE LASIĆ

Kultura Pavlina u Hrvatskoj (1244—1786). Bilješke uz katalog izložbe u Muzeju za umjetnost i obrt, Zagreb 1989.

Može na prvi pogled izgledati čudnim potreba da se u časopisu s profilom filozofijskih istraživanja govori o jednoj izložbi odnosno njezinom katalogu. Naravno da je težište izložbe i kataloga, premda s naslovom koji sadrži vrlo kompleksan pojam »kultura«, na fenomenima umjetnosti; pa i unatoč interdisciplinarnosti, primarno, što je sasvim razumljivo, na likovnim umjetnostima. Međutim, upravo karakter interdisciplinarnosti, a iz nakane što boljeg osvjetljavanja naslovne teme, no i samih umjetničkih fenomena, opravdano su u raskošno opremljen Katalog (s ukupno 504 stranice kvart-formata) uvrštena i dva teksta na koje valja upozoriti sve zainteresirane za istraživanje povijesti hrvatske filozofije — kako same istraživače, tako i ljubitelje, te novih informacija, znanja i spoznaja željne čitatelje.

Prvi, a ujedno glavni tekst u tom pogledu jest članak pun dragocjenih podataka što ga je pod naslovom *Pavlianske srednje i visoke škole* napisao Franjo Emanuel Hoško. Naravno, u krugovima obrazovanih, kojima hrvatska kulturna povijest nije terra incognita, poznato je odranije da Lepoglava imaše visoko školstvo s rangom sveučilišta. No Hoško sad u svom prilogu precizno iznosi činjenice kako se filozofija i teologija predavala u Lepoglavi počevši od 1656. pa sve do jozefinističke zabrane 1783, koju slijedi ukinuće reda i samostana 1786. godine; događaj što ga, kako je poznato, markiraju prvi stihovi popularne Šenoine *Fratarske oporuke*.

*Sa trona reče Josip car:
'svim redovnikom nek je kraj...'*

Prvim profesorom lepoglavске filozofije bio je Jakov Obostranec (umro u Čakovcu 1669). Poslije Obostranca filozofiju i teologiju predavao je kontinuirano kroz više od jednog stoljeća čitav niz profesora od kojih su većina bili domaći ljudi, rođenjem, i, što je kod pavlina osobito važno, sit venia verbo, uvjerenjem Hrvati. U dvije bilješke (tzv. fusnote) uz tekst, u onima pod brojem 29 i 66, Hoško daje potpuni popis imena svih pavlina koji su predavali filozofiju i teologiju na lepoglavskom visokom učilištu. Imena profesora